

cejfe

Àmbit d'Execució Penal

Conducta violenta, tractament i reincidència: avaluació del model RNR al CP Quatre Camins

Informe executiu

Investigació pròpia

Autors

Àrea d'Investigació i Formació en Execució Penal
Equip EAV del Centre Penitenciari Quatre Camins

Any 2022

Generalitat de Catalunya
**Centre d'Estudis Jurídics
i Formació Especialitzada**

Conducta violenta, tractament i reincidència: avaluació del model *RNR* al CPCQ

Autors: Manel Capdevila i Miguel Marrufo (coordinadors);
Laura Ruiz, Ruth Díez, Berta Framis, Carles Soler, Aroa Arrufat (CEJFE);
Laura Salvanyà; Carmen Macarrón; Joaquim López, Joan Pere Queralt (CP QC)

1. Presentació de la recerca

L'any 2016, el Centre Penitenciari Quatre Camins (CPQC, a partir d'ara) va posar en marxa el *Programa d'Avaluació de la Conducta Violenta* per a la millora del treball amb les persones condemnades per delictes violents basat en el model R-N-R. La implementació d'aquest programa ha implicat passar d'un model de rehabilitació **centrat en el delicte** a un model **centrat en els riscos i les necessitats criminògenes** de les persones internes.

El model R-N-R d'Andrews i Bonta (2007) es basa en tres principis: *Risc*, *Necessitat* i *Responsivitat*. El primer d'aquests, el *risc*, fa referència a la importància de graduar el tipus d'intervenció segons el nivell de risc que presenta cada infractor, de manera que la intensitat del tractament i la supervisió s'han d'incrementar de forma paral·lela al nivell de risc de cada individu: a més risc, més intervenció en medi tancat; a menys risc, menys intervenció. En segon lloc, la *necessitat* implica treballar amb cada persona aquells factors que en el seu cas tenen relació directa amb la probabilitat de reincidència. En tercer lloc, la *responsivitat* indica que el format del tractament s'ha d'adaptar a les característiques i els estils d'aprenentatge de l'individu: aquestes adaptacions han de tenir en compte la perspectiva de gènere, les diferències culturals de les persones provinents de l'estranger, les dificultats idiomàtiques i les capacitats intel·lectuals i d'aprenentatge de cada persona. Finalment, els autors presenten evidència clara que l'efectivitat s'incrementa quan la intervenció té continuïtat en el medi social.

L'any 2018, es va presentar la primera part d'aquesta recerca amb el títol "*Avaluació de la conducta violenta al CPQC*", que recollia les primeres conclusions després d'aquest canvi en la manera de treballar al CPQC. El/La lector/a la pot consultar a <http://cejfe.gencat.cat/ca/recerca/catalog/crono/2018/conducta-violenta-QC/>.

Aquesta actualització presenta els resultats després de diversos anys d'implementació que han permès la consolidació del model i, alhora, un temps de seguiment en llibertat que permet conèixer l'impacte en la reincidència.

2. Aspectes més rellevants del canvi de model d'intervenció i de paradigma

A) Intervenció fonamentada en el judici professional estructurat basat en l'evidència (4a generació)

Taula 1. Models de judici professional

Mètode d'avaluació	Base	Aplicació	Taxa de predicció i encert
Judici clínic no estructurat (1a generació)	Judici basat únicament en l'experiència i percepció del professional.	Món social Execució penal Judicatura	25 – 50 %
Judici actuarial (2a generació)	Judici basat únicament en algorismes matemàtics, barems i punts de tall que se centra en factors principalment estàtics (que ja no canvien), i que no és sensible a la capacitat de millora i canvi; per tant, no es pot vincular a la intervenció.	Pòlisses d'assegurances Execució penal Judicatura Ciència forense	50 – 70 %
Judici clínic estructurat (3a generació)	Judici basat en l'expertesa del professional + algorismes i la inclusió de factors dinàmics , (que poden canviar amb el temps i, per tant, si es treballen com a necessitats que cal cobrir i s'avaluen novament, es pot saber si els programes i les estratègies de supervisió utilitzats són efectius).	Món sanitari Execució penal	60 – 80 %
Judici professional estructurat sistemàtic i comprensiu (4a generació)	Integració sistemàtica de l'avaluació del risc i la planificació del tractament. Aquesta combinació d'avaluació i itinerari individualitzat acompanyat de mentoria professional ha d'evolucionar en funció de les evidències (canvis de conducta, canvis d'hàbits, canvis de valors i assumptió d'una identitat desistent del delictes).	Món sanitari Execució penal	70 – 80 %

Font: Bonta, J. & Andrews, D.A. (2007). *Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation* (Corrections Research User Report No. 2007-06). Ottawa, Ontario: Public Safety Canada

B) Es canvia el model d'intervenció amb els interns relacionat amb l'itinerari terapèutic

Taula 2. Diferències entre el model *clàssic presó* (grup control) i el model *RNR* (grup programa)

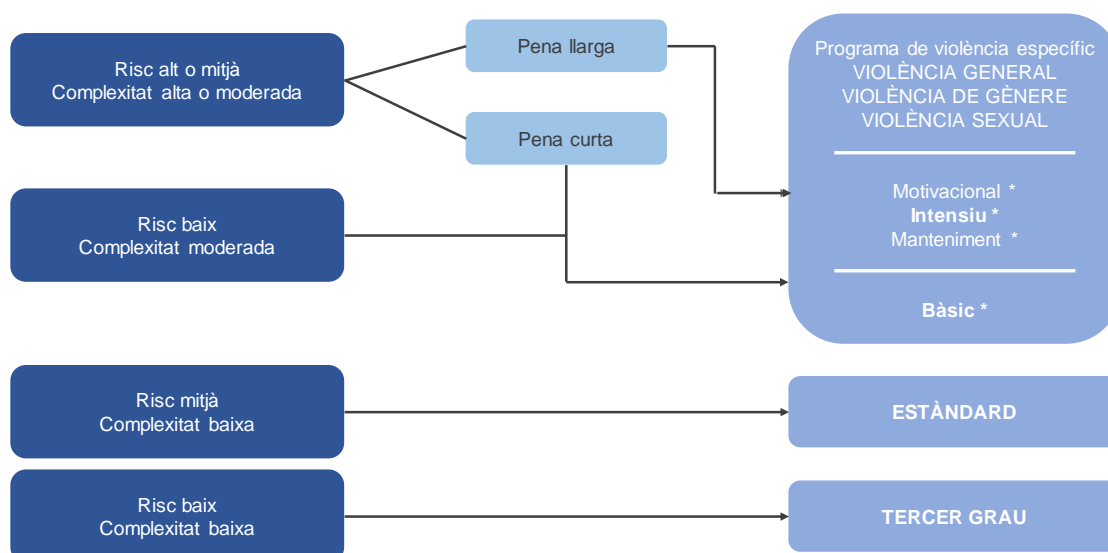
Model <i>Clàssic presó</i> (grup control)	Model <i>RNR</i> (adoptat per CPQC) (grup programa)
Avaluació inicial (<i>RisCanvi</i>) que orienta algunes actuacions	Avaluació inicial (<i>RisCanvi</i>) que regula i condiona tot el procés i determina itineraris diferenciats (d'acord amb el nivell de risc i els factors dinàmics de cada persona)
Tots els condemnats per delictes violents fan l'itinerari específic de violències	Dels condemnats per delictes violents, només els que tenen pronòstic de risc alt o mitjà de reincidència fan l'itinerari específic de violències . Els condemnats amb pronòstic de risc baix de reincidència fan directament l'itinerari de 3r grau . Els condemnats amb pronòstic de risc mitjà o baix i altres factors extrets del nivell de <i>complexitat</i> fan l'itinerari estàndard .

Model Clàssic presó (grup control)	Model RNR (adoptat per CPQC) (grup programa)
El programa d'intervenció <i>específic de violències</i> s'inicia quan la condemna ja està força avançada (propera a les ¾ parts de compliment)	El programa d'intervenció s'inicia immediatament després de l'avaluació inicial i, en el cas de l'itinerari <i>específic de violències</i> , el més proper a la ¼ part del compliment de la condemna
L'aprofitament i superació dels programes específics és condició necessària, però no suficient per a l'inici de la cadena permissiva (permisos i altres)	L'aprofitament i superació dels programes específics ha de tenir impacte en la proposta d'inici de la cadena permissiva
Sobrecàrrega d'intervenció per part dels equips de tractament, perquè han d'intervenir amb tots els interns, independentment del risc	Especialització dels professionals de tractament en els casos amb risc més alt i necessitats. Alhora, en els casos que requereixen menys intervenció per risc baix i poques necessitats, diversificació del seguiment i mentoria amb altres professionals del centre
Dificultat per obtenir permisos ordinaris i accés a medi obert (3r grau o LC) abans que finalitzi la condemna, tot i complir criteris.	Accés a permisos ordinaris propers a la ¼ part de la condemna, que al seu torn incentiva el gaudiment d'altres beneficis penitenciaris.

C) Altres especificitats introduïdes per l'equip del CPQC (vegeu informe anterior)

El CPQC ha introduït, en aquest model d'intervenció i de canvi de paradigma que acabem de comentar, algunes singularitats que cal remarcar al / a la lector/a perquè són pròpies només del seu centre i de la seva forma de treballar, i que ara són sotmeses a avaluació en aquest segon informe: la **complexitat** del cas (com un factor afegit al *RisCanvi*), la **valoració inicial** del risc de violència per part d'un equip especialitzat (EAV) i la creació d'uns **itineraris teòrics** segons la combinació de l'encreuament de les variables *risc* i *complexitat* (vegeu figura 1).

Figura 1. Itineraris teòrics segons risc i complexitat

*A partir de 2019, els programes han deixat de tenir aquestes modalitats i ara sempre es fa el programa intensiu, que es complementa amb altres programes psicoeducatius segons la necessitat de cada subjecte. En el moment d'inici de l'estudi encara no existien.

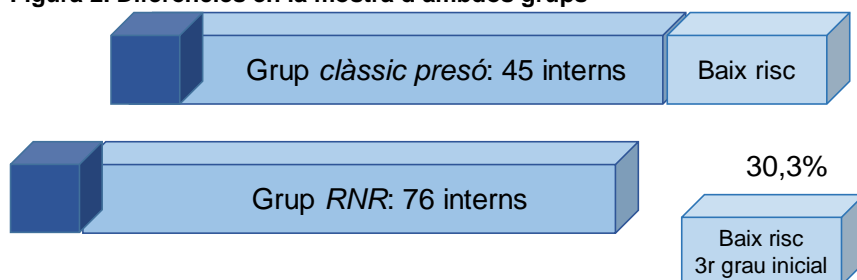
La recollida de dades s'ha realitzat en tres moments diferents: just abans del programa de tractament (M1), sis mesos després de finalitzar-lo (M2) i un any després d'haver-lo finalitzat (M3). A partir d'aquests tres moments, s'ha volgut valorar l'evolució de les variables a curt termini (entre l'M1 i l'M2 = M4) i a llarg termini (entre l'M1 i l'M3 = M5). Tanmateix, hi ha una sèrie de variables que s'han actualitzat fins al dia 31 de maig de 2021, ja que són indicadores de la trajectòria penitenciària i postpenitenciària i, per tant, importants per analitzar l'eficàcia del nou model: evolució de grau penitenciari durant el compliment de la pena base, incidents, expedients disciplinaris, gaudiment de permisos ordinaris, situació actual de l'intern i reincidència penitenciària.

3. Diferències entre grups

En l'estudi anterior, ja es van analitzar les diferències en les variables entre els 2 grups (grup *RNR* i grup *clàssic presó*). Es va veure que els dos grups eren similars **abans** de començar la intervenció, si bé **després de l'avaluació inicial i derivació a medi obert dels casos de risc baix**, en el grup *RNR*, aquests presentaven un perfil més dur quant al risc i alhora més homogeni.

Això es deu al fet que en el *grup clàssic* estan presents els interns amb un risc de reincidència baix que no sortiran fins a molt avançada la condemna. Contràriament, en el *grup RNR*, atès que la intervenció està ajustada al nivell de risc que presenten els interns i els de risc baix de reincidència han iniciat l'itinerari de tercer grau, ja no hi estan inclosos i no participaran dels programes de tractament de la violència dins de presó. Conseqüentment, el perfil criminològic del *grup RNR* és més dur perquè concentra persones de risc alt i mitjà de reincidència, mentre que en el *grup clàssic* és més heterogeni.

Figura 2. Diferències en la mostra d'ambdós grups

Com han evolucionat les diferències entre els dos grups al final del seguiment? La taula 3 les recull.

Taula 3. Diferències significatives entre el *grup clàssic presó* i el *grup RNR*

Grup clàssic presó	Variabls penitenciaris	Grup RNR
4,4 %	Classificació inicial en tercer grau	30,3 %
2,3 %	Incidents M1	44,7 %
95,6 %	Segon grau en M3	53,9 %
2,2 %	Tercer grau en M3	28,9 %
93,3 %	Sense progressions en M3	75,0 %
26,7 %	Situació actual: llibertat condicional	3,9 %
48,9 %	Situació actual: llibertat definitiva	77,6 %
46,7 %	Situació actual: progressió a 3r grau	27,0 %
0,0 %	Situació actual: manteniment en 3r grau	17,6 %

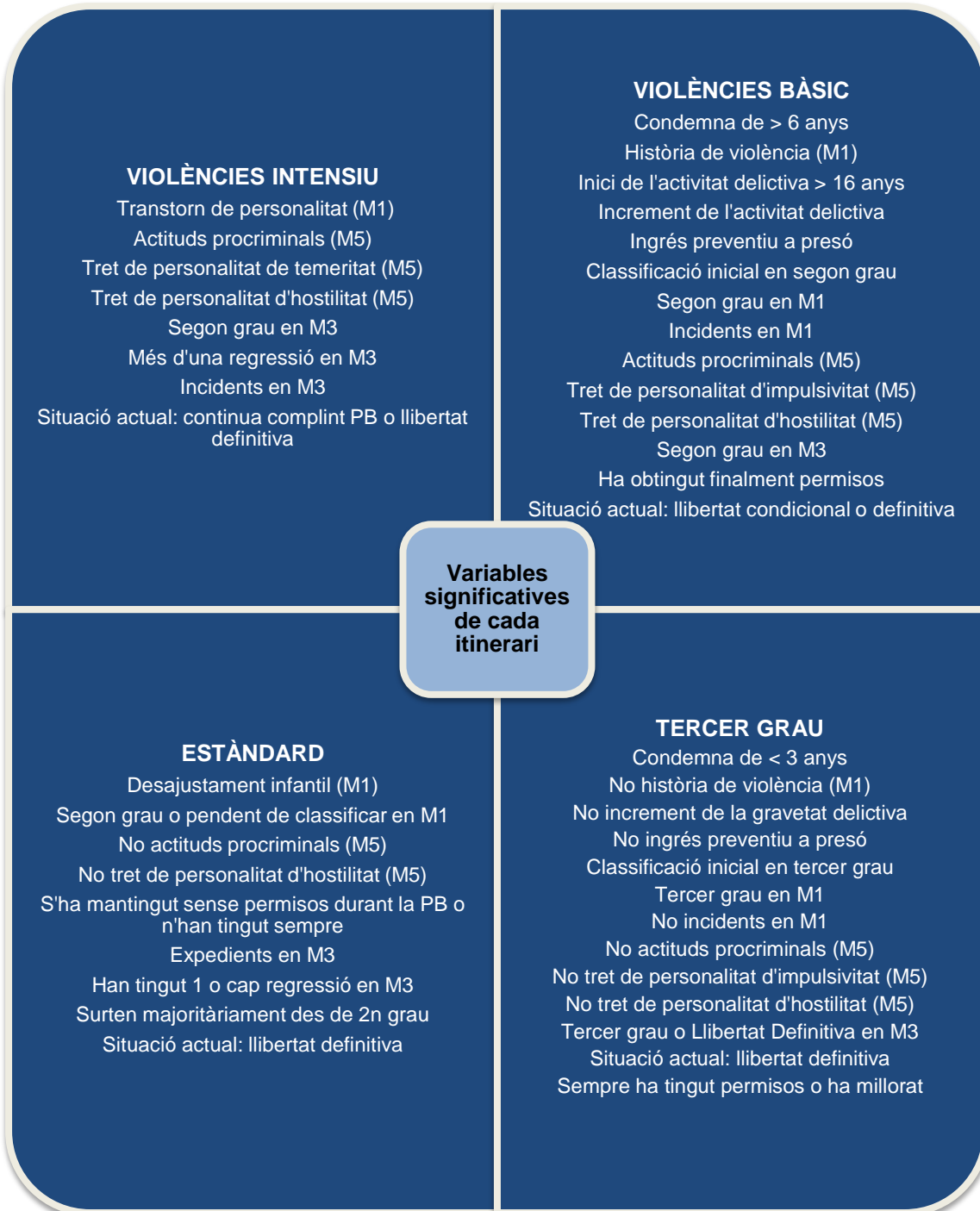
La conclusió principal que ens permet extreure aquesta evolució és que el grup *RNR* ha progressat més ràpidament i s'ha mantingut més estable en aquesta progressió que el grup *clàssic presó*, que acaba progressant menys i més tard.

4. Perfils d'evolució del grup *RNR* segons els itineraris de tractament

Hi ha diferències significatives en les variables d'evolució segons els itineraris de tractament que han seguit les persones del grup *RNR*?

Sí, com es pot veure a la figura 3.

Figura 3. Diferències significatives entre itineraris

Les persones amb ***l'itinerari de violència intensiu*** són les que presenten en més percentatge trets de personalitat més complexos i evolució penitenciària més fluctuant. És el grup amb més regressions de grau i incidents. Majoritàriament, finalitzen la condemna en 2n grau i és el grup on també hi ha més persones internes que encara compleixen la condemna (no se les ha tingut en compte per al seguiment de la reincidència). Són el grup amb condemnes llargues (de 3 a 6 anys) o molt llargues (superiors als 6 anys). Taxa de reincidència: 22,2 %.

Les persones amb ***l'itinerari de violència bàsic*** presenten força variables de risc personals, penals i penitenciàries i poca evolució positiva dins del centre o amb evolució molt lenta. Han tingut alguna regressió de grau i, com a molt, han acabat tenint permisos de sortida ordinaris, sortint en 2n grau, majoritàriament. Com en el grup anterior, també hi ha persones que continuen complint condemna i tampoc se les ha tingut en compte en el seguiment de la reincidència o bé han reingressat per un delictes nou. En aquest grup estan també sobrerrepresentades les condemnes llargues o molt llargues. Taxa de reincidència: 13,6 %.

Les persones amb ***l'itinerari estàndard*** presentaven poques variables de risc personals i penals, si bé en alguns casos han tingut una evolució penitenciària irregular, amb expedient i regressió quan la condemna ja estava bastant avançada, cosa que ha fet que en molts casos completessin la condemna en 2n grau. Taxa de reincidència: 17,6 %.

Les persones de ***l'itinerari de 3r grau*** presenten poques variables de risc personals, penals i penitenciàries que s'han mantingut sense incidències durant tot el compliment de la condemna. Coincideix amb el grup amb condemnes inferiors als 3 anys. Taxa de reincidència: 5,0 %.

Ara bé, les diferències percentuals en les taxes de reincidència no resulten significatives.

RESULTATS

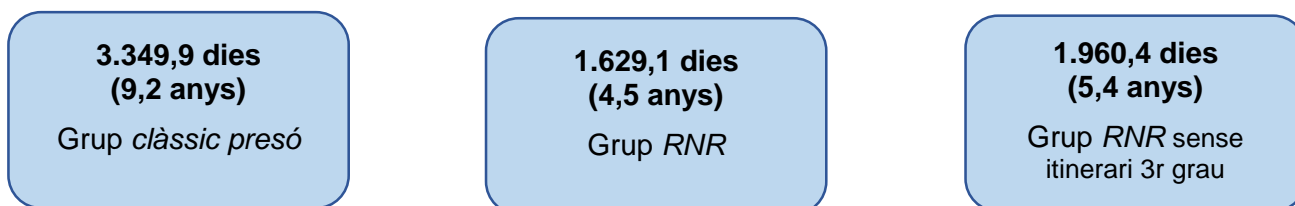
PART 1: diferències grup RNR i grup clàssic presó

5. Temps de condemna i temps que es triga a fer el tractament

La mitjana de temps de compliment del total de la mostra és de **2.269,0 dies** (6,2 anys). D'aquesta manera, veiem que el grup *clàssic presó* presenta una mitjana de condemna notablement superior, mentre que el grup RNR es troba per sota; les diferències entre ambdós grups són estadísticament significatives.

A més, s'ha calculat la mitjana de compliment del grup RNR exclouent els subjectes de l'itinerari de *tercer grau*, ja que, a l'hora d'analitzar determinades variables (per exemple, el temps que els interns triguen a obtenir permisos ordinaris), no té sentit que s'inclogui aquest grup que ha estat classificat directament en 3 grau.

Figura 4. Mitjana de temps de condemna

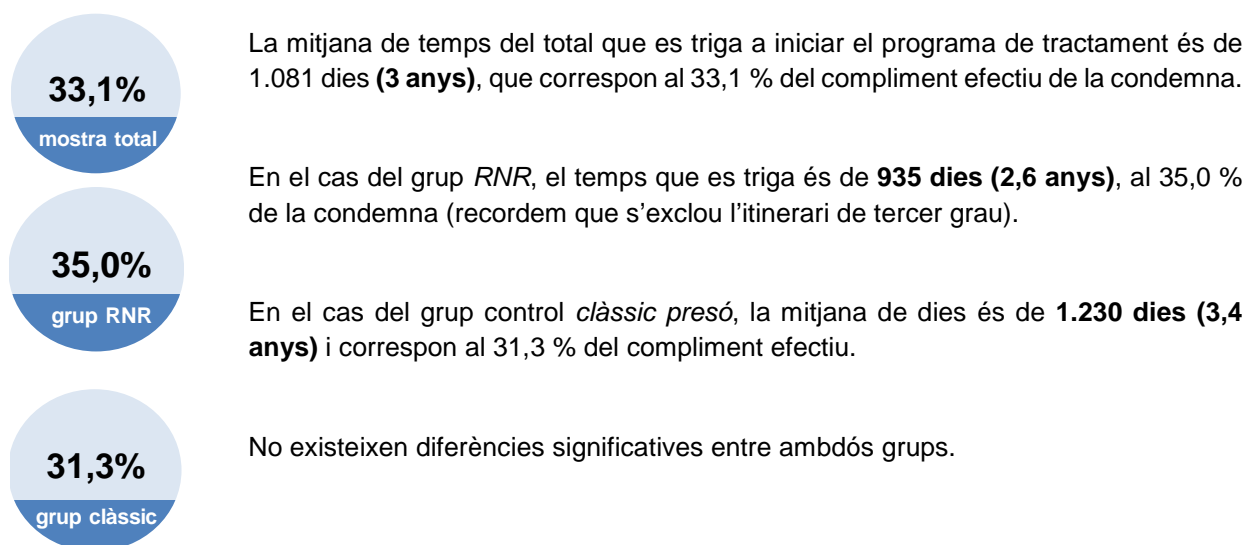

La durada de la condena és l'única variable significativa que diferencia els dos grups *a priori*. A partir de les modificacions del Codi penal, sobretot del 2015, es van incorporar a presó molts casos que abans no hi entraven i que ara tenen penes de presó inferiors a tres anys, principalment casos de violència de gènere, que abans de la reforma del Codi penal rebien altres tipus de respostes alternatives a la presó.

En quin moment de la condemna fan el programa de tractament?

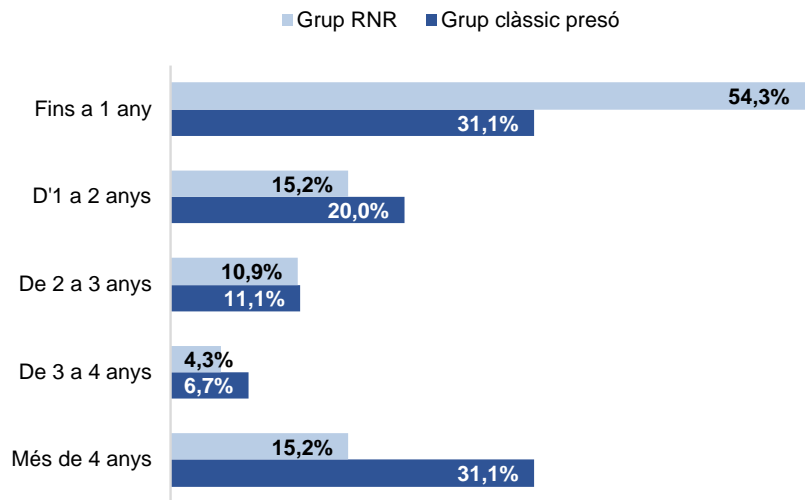
S'ha calculat la mitjana de dies que es triga a fer el programa des de l'ingrés a presó per la pena base i s'ha transformat aquesta dada en el percentatge de temps real de compliment, per tal de poder comparar ambdós grups, amb l'objectiu d'evitar biaixos produïts per la diferència en la mitjana de compliment.

Figura 5. Percentatge de temps de compliment efectiu en iniciar el programa de tractament

Gràfic 1. Temps que triga a iniciar-se el programa de tractament agrupat

Si agrupem el temps que es triga a iniciar el programa de tractament en anys, podem observar que la meitat del grup *RNR* ho fa durant el primer any de condemna, mentre que un terç del grup *clàssic presó* passa més de quatre anys de condemna sense realitzar cap tipus de programa específic de tractament. No obstant això, aquests resultats poden explicar-se parcialment per la diferència en la mitjana de temps de condemna d'ambdós grups anteriorment mencionada.

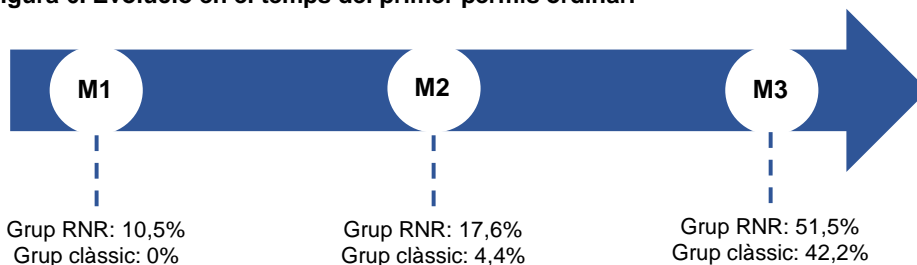
Conclusió: Amb el model nou, si bé s'augmenta força el nombre de casos que fan el tractament durant el primer any de condemna (la meitat dels interns), en la resta de casos, encara es triga més temps del que recomanaria el model *RNR*: es fa al terç de la condemna, envers el que seria recomanable (a la quarta part d'aquesta).

Proposta: És recomanable començar el programa de tractament abans de la quarta part de la condemna per proposar, sempre que sigui possible i normatiu, l'inici de la cadena permissiva.

6. Inici cadena permissiva

En el moment 1 (M1), que recordem que és just abans de l'inici del programa, **un** de cada **deu** interns del grup *RNR* ja havia obtingut el primer permís ordinari, mentre que **cap** subjecte del grup *clàssic presó* havia començat la cadena permissiva. Un possible efecte directe a curt termini del canvi de model és que, en l'M2, sis mesos després de la finalització del programa, un 17,6 % del grup *RNR* havia accedit a permisos. La diferència, d'aproximadament 10 punts respecte al grup *clàssic presó* es mantindrà també en M3, un any després del programa. Per tant, es pot concloure que la proposta del model nou no només accelera la sortida, sinó que també es plasma en un increment del nombre d'interns que inicien permisos posteriorment a la finalització del programa.

Figura 6. Evolució en el temps del primer permís ordinari

Taula 4. Mitjana de dies i percentatge de condemna en el moment d'obtenir el primer permís ordinari

Grup clàssic presó	Grup RNR
2.135,0 dies (5,8 anys)	1.044,7 dies (2,9 anys)
54,4 % de la condemna	54,6 % de la condemna

El grup *clàssic presó* triga el doble de temps a obtenir el primer permís en termes absoluts que el grup *RNR*.

Les diferències són significatives, però ja hem explicat que es troben condicionades per la diferència de temps de condemna.

En canvi, el percentatge de compliment efectiu a rebre el primer permís és el mateix, situat al voltant de la meitat de la condemna.

En el que sí que es poden comparar tots dos grups és que surten, de mitjana, en el primer permís a la meitat de la condemna (tot i poder fer-ho molt abans). La concessió a la quarta part de la condemna és testimonial: en el cas del grup control *clàssic presó*, un 4,9 %; en el cas del grup programa *RNR*, un 5,1 %.

Taula 5. Nombre de casos que inicien els permisos ordinaris en cada moment de la condemna

Grup	Moment de la condemna en què s'inicia la cadena permissiva		
	1/4 part	1/2 part	3/4 parts
Control <i>Clàssic presó</i>	4,9 %	46,3 %	9,8 %
Programa <i>RNR</i>	5,1 %	50,8 %	22,0 %

Malauradament, això ens mostra que els intents de l'equip de CPQC d'avançar les propostes de sortida xoca amb la resistència de Fiscalia, fonamentalment, i del Jutjat de Vigilància Penitenciària (JVP). No podem veure, pel baix nombre de casos d'anàlisi, si el moment en el qual es concedeixen permisos penitenciaris té repercussions en la reincidència. Però sí que ho podem veure en tot el conjunt: el fet de gaudir de permisos penitenciaris té algun efecte posterior en la taxa de reincidència?

No. Com es veu en la taula 6, no hi ha hagut cap diferència significativa. Per tant, avançar i donar més permisos no ha suposat un augment de la reincidència. Tampoc l'ha fet disminuir.

Taula 6. Relació entre permisos ordinaris i reincidència posterior

Grup	Permisos	Reincidència						significació
		Sí		No		Total		
		N	%	N	%	N	%	
<i>Clàssic presó</i>	No	3	15,8	16	84,2	19	100	0,881
	Sí	3	17,6	14	82,4	17	100	
<i>RNR</i>	No	3	18,8	13	81,3	16	100	0,964
	Sí	4	18,2	18	81,8	22	100	

Conclusió: El model nou de gestió basat en l'*RNR* encara no és prou efectiu per reduir el temps en el qual s'inicia la cadena permissiva respecte a la situació anterior, i manté la mitja condemna com el moment més comú per concedir els primers permisos. Els resultats mostren que aplicar l'*RNR* en la concessió dels permisos, avançant-los i fent-los augmentar, NO ha fet augmentar la reincidència.

Proposta: Treballar amb tots els operadors jurídics (Junta de Tractament, Servei de classificació, Fiscalia, JVP) per aconseguir un avenç real de l'inici de la cadena permissiva a la quarta part de la condemna en els casos en què es faci l'itinerari estàndard i sempre que ho permeti la normativa. En els casos en què es faci el programa de tractament de violències, condicionar-ho a l'aprofitament del programa específic.

Quant es triga a obtenir el primer permís des de la finalització del programa específic de violències o l'itinerari estàndard en el grup programa *RNR* (recordem que, en el grup *clàssic presó*, tots havien de fer el programa, ho necessitessin o no)?

Taula 7. Temps que es triga a obtenir el primer permís ordinari des de la finalització del programa de tractament

Grup clàssic presó	Grup RNR
-57,8 dies (-2 mesos)	103,1 dies (3 mesos)

En general, el *grup clàssic presó* obté el primer permís ordinari abans de finalitzar el programa de tractament, mentre que el *grup RNR* triga de mitjana tres mesos a obtenir el primer permís un cop finalitzat el programa.

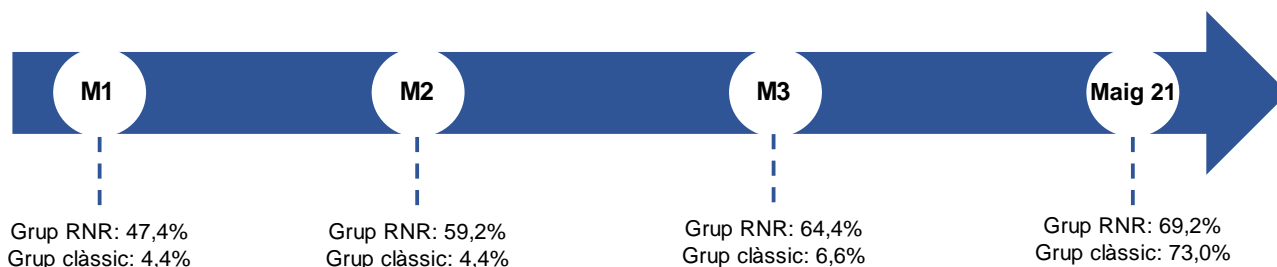
Una possible explicació és que el *grup clàssic presó* triga molt més que el *grup RNR* (gairebé un any) a arribar a fer el programa de tractament i, durant aquest temps d'espera, ja iniciava la cadena permissiva, obtenint el primer permís ordinari, sense lligar-lo a un aprofitament del programa de tractament. Avançar la realització del programa de tractament i lligar els resultats del seu aprofitament a l'inici de la cadena permissiva és una bona pràctica que està demostrant que és efectiva.

7. Progressió a 3r grau

El *grup clàssic presó* trigava molt més temps a progressar a medi obert. De fet, sis mesos després de finalitzar el programa específic de tractament, només un 6,6 % es trobava en tercer grau, mentre que, en aquest mateix moment, un 64,4 % del *grup RNR* ja s'hi trobava.

Ara bé, quan es va tancar el treball de camp (30/05/2021), set de cada deu interns dels dos grups havien progressat i sortien del centre penitenciari des de 3r grau. Per tant, la conclusió a què ens porten aquestes dades recollides en la figura 7 és que el model nou permet que arribin abans a tercer grau i, com veurem a continuació, sense fer augmentar en absolut la reincidència. Per tant, el model nou *RNR* es mostra més eficient, tot i que, amb la feina feta al CPQC, igual d'eficaç (taxa de reincidència similar).

Figura 7. Percentatge de progrés a 3r grau acumulat en cada moment de control

Aquestes dades de sortida en 3r grau des del CPQC, cal contextualitzar-les en el conjunt de dades de tots els centres penitenciaris, perquè són molt destacades i marquen diferències.

Com mostra la taula 8, al conjunt de centres penitenciaris en la *taxa de reincidència penitenciària 2014* (el darrer estudi que tenim publicat amb dades generals), el percentatge de persones classificades que surten en 3r grau en finalitzar la condemna és del 52,0 %. El CPQC, en el model nou *RNR*, 17 punts més. I, si ens fixem en la taula 9, això no té un impacte a tenir reincidència en 3r grau, ans al contrari: el percentatge de desistiment és més baix i significatiu respecte de la taxa general i no ho és internament entre el model *clàssic* i *RNR*.

Taula 8. Comparativa entre CPQC i la resta de centres penitenciaris en la promoció de la sortida en 3r grau

CPQC	Resta centres
69,2 % (<i>RNR</i>)	52,0 %

Taula 9. Comparació entre la taxa de desistiment (no reincidència) dels que han sortit en 3r grau al CPQC i la taxa general penitenciària de 2014

CPQC	Taxa general 3r grau
93,3 % (<i>RNR</i>)	81,9 %

Tornant a la comparació entre els dos grups de CPCQ, els que han arribat a 3r grau, quant han trigat a fer-ho des de l'inici del compliment de la pena base?

Taula 10. Temps que triguen a arribar a 3r grau des de l'inici de la pena base

Grup clàssic presó	Grup <i>RNR</i>
2.219,2 dies (6,1 anys)	1.024,0 dies (2,8 anys)
60,8 % de la condemna	55,0 % de la condemna

El grup *clàssic presó* trigava més del doble a arribar a 3r grau, en termes absoluts, que el grup *RNR*. Les diferències tornen a ser significatives, però mediatitzades per la durada de la condemna.

Sí que hi ha una petita millora en l'accés percentual del compliment de la condemna en el grup *RNR*.

Que s'arribi a 3r grau té algun efecte posterior en la taxa de reincidència? Les taules 11 i 12 ho expliquen.

Taula 11. Relació entre sortida en 2n o 3r grau i reincidència posterior, segons grup

Grup	En quin grau ha sortit?	Reincidència						significació
		Sí		No		Total		
		N	%	N	%	N	%	
Control Clàssic	2n grau	4	44,4**	5	55,6	9	100	0,000
	3r grau	0	0,0	27	100,0**	28	100	
Programa <i>RNR</i>	2n grau	5	25,0*	15	75,0	20	100	0,038
	3r grau	3	6,7	42	93,3*	45	100	

Sí, en els dos grups. Les persones que arriben a 3r grau reincidiran en molta menys proporció que les que surten en 2n grau. En el model *clàssic*, el CPCQ era més prudent en la concessió del 3r grau i trigava més temps a concedir-lo. Aquesta prudència garantia que es donés el 3r grau a persones internes respecte de les quals hi havia una gran certesa que no reincidirien, però, a canvi, no es proposava a persones que sortien en 2n grau i no reincidirien. El model nou *RNR* ha millorat aquests marges, si bé sense diferències significatives, com mostra la taula 12, molt probablement pel mateix argument que sosteníem en l'inici de la cadena permissiva: l'aposta de CPQC encara necessita la complicitat dels altres operadors jurídics.

Taula 12. Relació entre pertànyer al grup *RNR* o *Clàssic* i reincidència posterior, segons el grau de sortida

Grup	En quin grau ha sortit?	Reincidència						significació
		Sí		No		Total		
		N	%	N	%	N	%	
2n grau	grup <i>RNR</i>	5	25,0	15	75,0	20	100	0,295
	grup <i>clàssic</i>	4	44,4	5	55,6	9	100	
3r grau	grup <i>RNR</i>	3	6,7	42	93,3	45	100	0,171
	grup <i>clàssic</i>	0	0,0	27	100,0	28	100	

La conclusió ens porta al mateix punt que ja hem comentat anteriorment: tot i haver augmentat el nombre de persones que accedeixen abans al 3r grau en el grup *RNR*, això no ha suposat cap risc per a la reincidència posterior, tot i que tampoc l'ha fet disminuir.

Què pot explicar que en el grup *RNR* la intervenció no hagi fet disminuir la reincidència?

Ens inclinem a pensar, per la resta de resultats de l'informe que acompanyen aquestes dades, que la hipòtesi més probable és que el treball en el model *RNR* no s'aplica de forma completa i homogènia. Es mantenen

restriccions d'accés a beneficis penitenciaris no basades en evidències. Com veurem a la segona part, *RisCanvi* no té tota la credibilitat que hauria de tenir i es valoren alguns factors novament, amb un sobrepès estadístic en la seva gestió del risc: motivació; durada de la pena; incidents, expedients i conflictes; antecedents de violència; i increment de l'activitat delictiva. Alguns d'aquests factors, principalment els estàtics, cobren un pes desproporcionat en la presa de decisions sobre itineraris i accés a mesures de contacte amb el medi social.

Conclusió: El model nou de gestió *RNR* fa que els interns arribin abans a tercer grau, amb més eficiència i el mateix grau d'eficàcia. Això no ha fet augmentar la reincidència. Tradicionalment, en el model clàssic, CPQC ja apostava per fer progressar els interns de manera més clara que altres centres i això pot explicar que encara ara no es vegin grans diferències al final de la condemna.

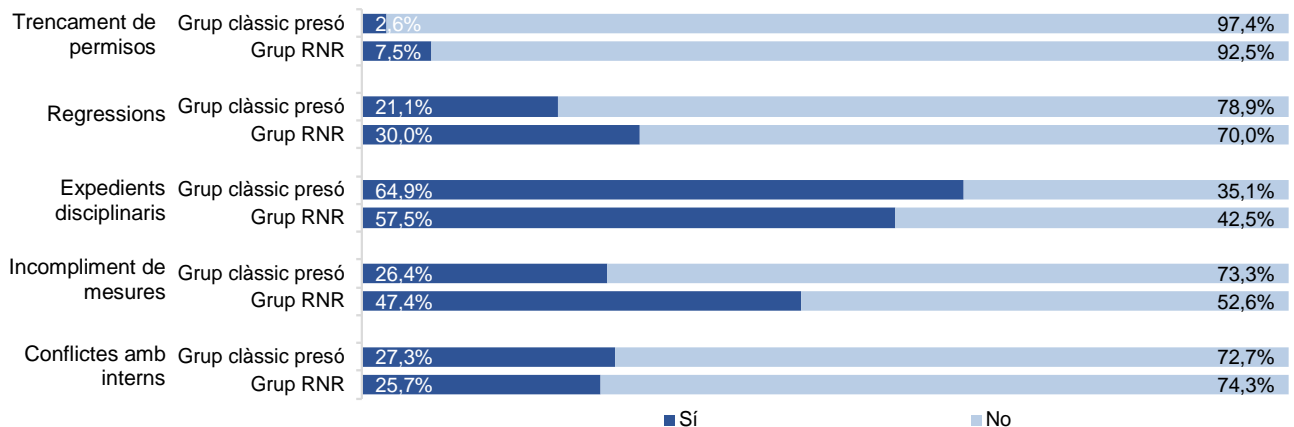
Proposta: Mantenir de manera més decidida la promoció i sortida en 3r grau en tots aquells casos on es doni: a) un aprofitament dels programes i itineraris de tractament penitenciar i b) les valoracions de risc avaluades semestralment s'acompanyin amb una valoració de risc baix de reincidència.

La bibliografia científica internacional en aquesta matèria ens diu que: 1) acompanyar durant tant de temps com sigui possible aquestes persones en el procés de retorn a la llibertat (*reentry*) facilita la mentoria i la reconducció de conductes de risc en els moments de crisi que estan implícits en qualsevol moment de canvi; 2) els processos de desistiment del delictes avalen que s'obtenen resultats millors en termes de reincidència si es dona continuïtat a la intervenció i l'acompanyament amb mesures a la comunitat.

8. Incidents, incompliments, expedients, regressions de grau

Quines diferències s'han produït entre els dos grups respecte les variables avaluadores de la conducta dins del CP a llarg termini (des d'M1 a M3)?

Gràfic 2. Percentatge d'incidències en el CP entre els moments M1 i M3

No hi ha diferències en els resultats dels dos grups en les variables relacionades amb el comportament disciplinari al centre penitenciar. Els dos grups han tingut percentatges similars i sense significació estadística.

Conclusió: El model nou de gestió *RNR* fa que la intervenció se centri en les persones de més risc (intervenint menys en les de menor risc), sense que això comporti un augment dels conflictes entre interns, pugin els expedients disciplinaris ni hi hagi incompliment de mesures o trencament de permisos en el conjunt del grup.

Proposta: Generalitzar la implementació del model *RNR* a la resta de centres penitenciaris com una eina útil per a la gestió del risc i la pacificació de la vida al centre penitenciar.

9. Reincidència

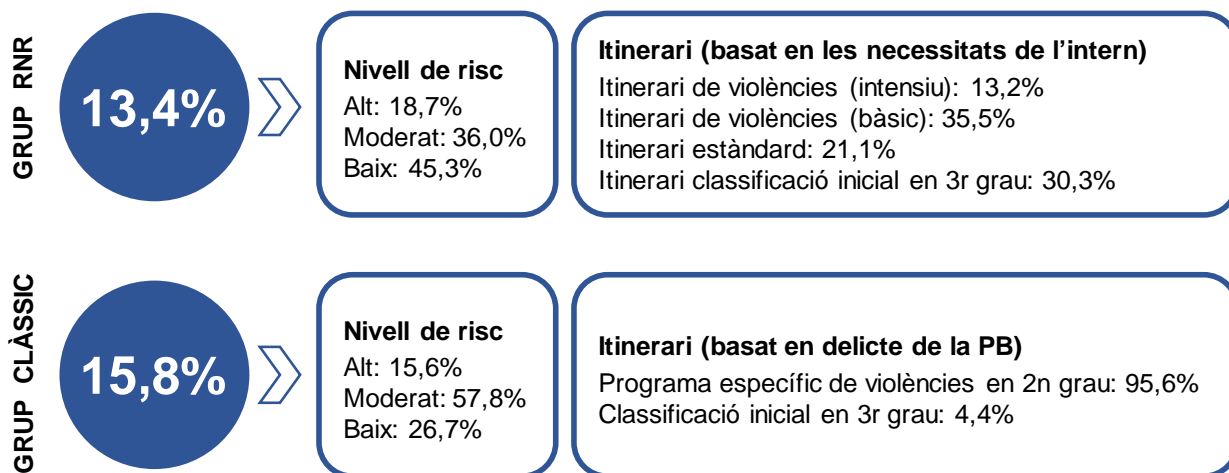
Quina és la taxa general de reincidència penitenciària? I la taxa de reincidència violenta?

Taula 13. Taxa de reincidència general i violenta segons el grup d'estudi

Grup clàssic presó		Grup RNR
general	15,8 %	13,4 %
violenta	10,5 %	7,5 %
Temps mitjà de seguiment: 871 dies (2,4 anys)		Temps mitjà de seguiment: 1.029 dies (2,8 anys)
Temps que triguen a reincidir: 906 dies (2,5 anys)		Temps que triguen a reincidir: 616 dies (1,7 anys)
Taxa de reincidència general de seguiment a 5 anys (inferència del que passaria)		
18,1 %		14,7 %

No hi ha diferències significatives entre els dos grups ni en cap de les variables de seguiment estudiades.

Figura 8. Taxa de reincidència segons el grup i la seva proporció de nivell de risc i d'itinerari seguit

Conclusió: En aplicar el principi *RNR*, s'observa que un nombre important de persones amb delictes violents però amb pronòstic *baix* de reincidència no ha fet el programa específic de violències (51,4% si sumem l'itinerari estàndard amb l'itinerari classificació inicial en 3r grau). Tot i això, s'obté una taxa de reincidència lleugerament inferior respecte del *grup clàssic presó*, malgrat que les diferències no són estadísticament significatives.

El model *RNR* d'Andrews i Bonta (2007) aplicat al centre penitenciari Quatre Camins es mostra més eficaç per reduir l'estada a presó en règim ordinari sense augmentar la reincidència que el funcionament *clàssic* dut a terme fins ara a les presons catalanes.

Proposta: Implementar-lo de manera decidida i completa en tots els centres penitenciaris.

Aquesta recerca ha recollit altres dades que aporten un valor afegit als resultats principals que acabem d'exposar. Recordem que el centre penitenciari de Quatre Camins ha introduït algunes modificacions al model *RNR*, de les quals ara valorarem l'impacte en la gestió del risc i, sobretot, la seva relació amb la reincidència. Això es farà en aquest segon bloc de dades de resultats:

- La complexitat del cas, qualificada de forma discrecional per l'Equip específic d'Avaluació de la Violència (EAV) com a *alta*, *moderada* o *baixa*. Aquesta qualificació es fa per part dels professionals sobre la percepció d'una *manca de consciència de problema*, una *manca de capacitat empàtica i/o valors procriminals* per part dels interns participants. També es valora la motivació pel canvi segons l'escala de Prochaska i Diclemente (1982) i que hem agrupat en dues categories dicotòmiques (de les sis que tenia l'escala): *precontemplació i contemplació* (persones que no estan en fase de fer accions de canvi) enfront de *preparació, acció i manteniment* (persones que ja han fet passes i accions concretes per canviar).
- La durada de la condemna.
- El percentatge de pagament de la responsabilitat civil (RC, a partir d'ara).

10. El concepte de *complexitat* aplicat al CPQC i la *motivació al canvi*

Ja hem comentat anteriorment en el punt 2c) i la figura 1 les particularitats del concepte "*complexitat*" introduït per l'equip EAV del CPQC en la valoració del risc i la selecció de necessitats i itineraris. Recordem que és un concepte construït a partir de l'expertesa dels professionals, un cop valorat el risc algorítmic (*RisCanvi*) i revisant la predicció feta per l'eina. Fins ara, aquest concepte no havia estat sotmès a cap avaluació amb evidències.

Quina ha estat la relació entre aquest itinerari estipulat per a l'intern amb el seu nivell de risc (*RisCanvi*) i el grau de *complexitat* diagnosticat per l'EAV?

Taula 14. Relació entre nivell de risc, grau de complexitat diagnosticat i itinerari realment seguit

itinerari segons Risc i Complexitat		Risc alt Complex. alta		Risc mitjà Complex. alta		Risc mitjà Complex. mod. (pena llarga)		Risc mitjà Complex. mod. (pena curta)		Risc mitjà Complexitat baixa		Risc baix Complex. moderada		Risc baix Complex. baixa		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
2n grau	Violència intensiu	3	21,4	1	50,0	3	37,5	0	0,0	0	0,0	3	17,6	0	0,0	10	13,7
	Violència bàsic	8	57,1	0	0,0	5	62,5	4	66,7	0	0,0	11	64,7	0	0,0	28	38,4
	Itinerari estàndard	2	14,3	1	50,0	0	0,0	1	16,7	5	71,4	2	11,8	1	5,3	12	16,4
3r grau inicial		1	7,1	0	0,0	0	0,0	1	16,7	2	28,6	1	5,9	18	94,7	23	31,5
Total		14	100,0	2	100,0	8	100,0	6	100,0	7	100,0	17	100,0	19	100,0	73	100,0

Més enllà de les significacions estadístiques que amb números tan petits ens aporten poca informació, hem volgut destacar al / a la lector/a, amb els ombrejors, els itineraris que, majoritàriament, segueixen els penats en funció d'ambdues variables: *risc* detectat pel *RisCanvi* i *complexitat* valorada per l'equip EAV.

La majoria d'interns amb risc *alt* i *mitjà* segueixen itineraris de violència, excepte si el penat és valorat de risc *mitjà* i *complexitat baixa*, que seguirà, majoritàriament, l'itinerari estàndard (71,4 %).

La majoria de risc *Baix* i *complexitat baixa* seguiran l'itinerari de 3r grau inicial (94,7 %).

On hi ha la principal dissensió és amb el risc *baix* i la *complexitat moderada*. Cal remarcar que, per sobre de la valoració algorítmica del *RisCanvi* (risc *baix*) en la presa de decisions respecte del tipus de grau inicial aplicable

al penat, preval l'opinió discrecional dels professionals i és ben diferent (taula 15). Aquesta decisió, com veiem en la taula 16, no té correspondència amb la reincidència penitenciària.

Taula 15. Diferències entre *complexitat* i tipus de classificació inicial quan el risc és baix

Classificació inicial	risc baix complex. moderada		risc baix complex. baixa	
	N	%	N	%
2n grau	16	94,1**	2	10,0
3r grau	1	5,9	18	90,0**

**Significació estadística p=0,000

Taula 16. Reincidència en funció de la *complexitat moderada* o *baixa* en els casos de risc baix (*RisCanvi*)

Reincidència	risc baix complex. moderada		risc baix complex. baixa		Total	
	N	%	N	%	N	%
Sí	2	13,3	1	5,0	3	8,6
No	13	86,7	19	95,0	32	91,4
Total	15	100,0	20	100,0	35	100,0

No hi ha significació estadística p=0,383

Tot i tenir la mateixa valoració del risc (*baix*), la *complexitat* és la que determina el tipus de classificació inicial, molt per sobre de la valoració del *RisCanvi*: els de *complexitat moderada* seran classificats en 2n grau (94,1 %) enfront dels de *complexitat baixa*, que ho seran en 3r grau (90,0 %).

La complexitat té tant de valor al CPQC que, com veiem a la taula 14, condiona el recorregut per itineraris que faran a continuació els interns: la majoria dels de *complexitat moderada* faran itineraris de *violència* i només un 11,8 %, l'itinerari *estàndard*.

Tot el contrari dels de *complexitat baixa*, que faran en un 94,7 % l'itinerari de 3r grau (vegeu taula 14).

Això, com mostra la taula 16, no té continuïtat amb la taxa de reincidència final. Les dues modalitats de complexitat tenen una taxa de reincidència similar, sense diferències significatives. El 86,7 % dels penats amb *complexitat moderada* no ha reincidit. Sempre ens quedarà el dubte de si és gràcies a haver estat classificats en 2n grau o si, en cas d'haver fet l'itinerari de 3r grau, tampoc haurien reincidit. Com veiem, en el cas dels interns amb *complexitat baixa*, el percentatge de desistiment delictiu és del 95,0 %.

Quines són les variables que poden fer pensar l'EAV en la necessitat d'intervenció terapèutica més intensiva en el grup de *complexitat moderada* enfront del grup de *complexitat baixa*, tot i compartir el risc *baix* segons *RisCanvi*?

La taula 17 recull només les diferències que hem observat en tot el conjunt de variables penitenciàries estudiades.

Tot i que el factor 34 de *RisCanvi* (resposta limitada al tractament) ja contempla la motivació com a un element central (diu el text que explica aquest factor: "*també és important conèixer si l'individu ha buscat ajuda i si l'ha acceptat, si l'ha descartat sense més, o si va accedir a rebre ajuda només per donar una bona imatge davant un tribunal, junta de revisió o altres autoritats, però sense una motivació de canvi genuïna*"), la **motivació al canvi** (ja sigui valorada per un equip expert com és l'EAV, ja sigui la valorada per l'escala de Prochaska i Diclemente, 1982) es percep pels professionals experts com de gran valor de tractament com per etiquetar de *complexitat moderada* els que la tenen escassa i de *complexitat baixa* els que demostren més predisposició al canvi. Aquest etiquetatge en la *complexitat*, com acabem de veure en la taula 14, condiona l'itinerari que cal seguir. Ara bé, caldria reflexionar si la manca de motivació al canvi ha de ser una **condició prèvia** per impedir l'accés a l'itinerari de 3r grau o bé ha de ser l'**objectiu inicial** de la intervenció mateixa, sobretot en els casos de risc *baix* de *RisCanvi* dels que estem parlant repetidament.

Taula 17. Variables amb diferències significatives pel risc baix, segons si la complexitat és moderada o baixa

Complexitat moderada	Més proporció de...	Complexitat baixa
81,3 %	Valoració EAV respecte a la motivació al canvi (baixa o mitjana)*	35,0 %
53,3 %	Estadi de canvi precontemplatiu/contemplatiu*	15,0 %
58,8 %	Estranger	25,0 %
23,5 %	Condemnes curtes (fins a 3 anys)*	80,0 %
52,9 %	Preventiu	5,0 %
64,7 %	Ha tingut incidents en l'M1*	5,0 %
31,3 %	Ha tingut incidents fins al maig 2021*	0,0 %
35,3 %	Ha tingut expedients disciplinaris en l'M1*	5,0 %
50,0 %	Presó ininterrompuda inferior a 1 any	100,0 %
62,5 %	Història de violència*	30,0 %
73,3 %	Increment de la gravetat delictiva*	31,6 %
25,0 %	Conflictes amb interns*	0,0 %

Nota: les variables marcades amb * ja havien estat valorades amb l'eina *RisCanvi* en la predicció del risc. Per tant, els avaluadors han sobreponderat el pes d'aquestes variables perquè les han considerat dos cops en la valoració.

Donem dues evidències relacionades amb la *motivació al canvi* (en aquests casos de risc *baix* segons el *RisCanvi*) per argumentar que la *complexitat* no hauria de formar part de l'equació: la taxa de reincidència (taules 18 i 19) i l'etiquetatge inicial com a penat en 2n grau i la dificultat de progressar (gràfic 6).

Taula 18. Reincidència segons la motivació al canvi valorada per l'EAV (només en els casos de risc baix i complexitat moderada o baixa)

Reincidència	motivació baixa/mitjana		motivació alta		Total	
	N	%	N	%	N	%
Sí	1	5,3	1	6,7	2	5,9
No	18	94,7	14	93,3	32	94,1
Total	19	100,0	15	100,0	34	100,0

No hi ha significació estadística p=0,863

Taula 19. Reincidència segons la motivació al canvi valorada amb l'eina de Prochaska i Diclemente (només en els casos de risc baix i complexitat moderada o baixa)

Reincidència	Precontemplativa /contemplativa		Preparació/ acció		Total	
	N	%	N	%	N	%
Sí	2	20,0	1	4,3	3	9,1
No	8	80,0	22	95,7	30	90,9
Total	10	100,0	23	100,0	34	100,0

No hi ha significació estadística p=0,151

Ni amb la valoració feta per l'EAV (percepció dels professionals especialitzats) ni amb l'eina estructurada de Prochaska i Diclemente, el fet que les persones presentin inicialment una motivació escassa pel canvi implica més reincidència posterior.

Conclusions: La *motivació al canvi* de conducta violenta no es mostra en cap dels grups estudiats com a una variable determinant en la reincidència posterior dels penats, en contra del que pensen molts professionals. No hauria de ser condició prèvia per accedir als programes de tractament, ni tampoc un element de discriminació de l'itinerari que cal seguir.

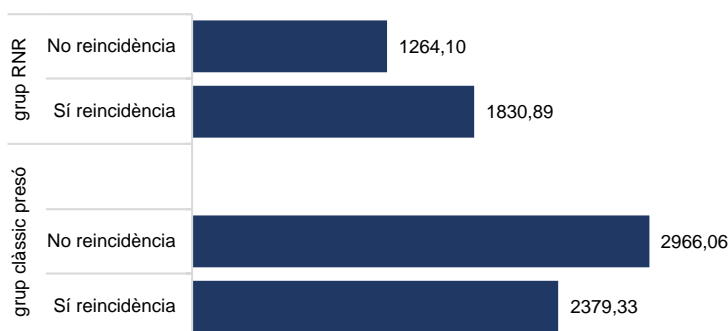
La motivació i la consciència del problema (molt relacionades amb el concepte *reconeixement del delicte*) són processos dinàmics que s'han de treballar **abans** i **durant** la intervenció; no poden ser un requisit per fer tractament o, quan el risc és *baix*, per accedir a un itinerari de medi obert.

Proposta: La *motivació al canvi* ha de ser l'objectiu inicial de treball en els diferents itineraris: cal incloure en el treball inicial individualitzat del subjecte l'estadi de motivació al canvi com a un element intern del programa molt important que cal treballar (es pot allargar o retallar en funció del grau de motivació detectat).

Tot i que *RisCanvi* ja ho contempla (es valora en el factor 5 del *RisCanvi*), l'equip del CPQC ha considerat que el temps de durada de la condemna ha de tenir un valor afegit en la presa de decisions respecte del tipus d'itinerari realitzat.

La primera dada que ja hem esmentat i que es replica en tots els nostres estudis és que **complir més temps de condemna no té cap impacte en la reincidència**. Una condemna més llarga no redueix la reincidència.

Gràfic 3. Durada de condemna (en dies) i reincidència, per grups d'estudi

sense significació estadística
 $p=0,493$ (grup *clàssic presó*);
 $p=0,503$ (grup *RNR*)

Tot i la diferència de dies, cap dels dos grups no té significació estadística, a causa d'una dispersió típica elevada.

Si ens centrem només en el grup *RNR*, la segona dada interessant que s'ha de destacar és que la durada de la condemna **sí** que té un impacte en el tipus de valoració de risc i complexitat que es fa i que això sí que repercutirà directament en la selecció d'itinerari.

Taula 20. Relació entre tipus de valoració de risc i complexitat, temps de condemna i itinerari

Valoració del risc i complexitat	N	Mitjana de condemna (dies)	D.T. (dies)	Itinerari preferent seleccionat
Risc Alt complexitat alta	14	3.434,5 (9,4 anys)**	3.158,9	Violència intensiu/bàsic
Risc Mitjà complexitat alta	2	407,0 (1,1 any)*	63,6	Violència bàsic
Risc Mitjà complex. mod. pena llarga	8	2.263,6 (6,2 anys)**	1.491,3	Violència bàsic/intensiu
Risc Mitjà complex. mod. pena curta	6	808,3 (2,2 anys)*	430,3	Violència bàsic
Risc Mitjà complexitat baixa	7	1.356,1 (3,7 anys)	848,7	Estàndard
Risc Baix complexitat moderada	17	1.636,4 (4,5 anys)	971,2	Violència bàsic/intensiu
Risc Baix complexitat baixa	20	666,9 (1,8 anys)*	532,5	3r grau
Total	74	1.655,5 (4,5 anys)	1.835,3	

**per sobre la mitjana

*per sota la mitjana

Significació estadística $p=0,000$

Una condemna curta (inferior als 3 anys) i un risc *baix* faciliten la decisió d'aplicar un itinerari en 3r grau des de la classificació inicial.

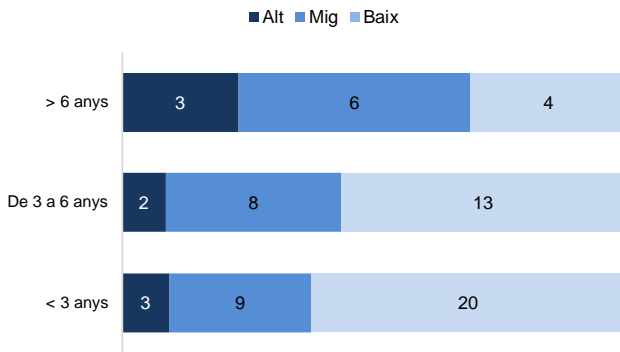
Una condemna curta associada a un risc *mitjà* s'associa a un itinerari de violències amb la realització d'un programa de violència bàsic (fonamentalment, en delictes de violència de gènere).

Les condemnes llargues (entre els 3 i 6 anys) impliquen també un programa de violència bàsic, excepte en els casos valorats de complexitat *baixa*, que faran un itinerari *estàndard*.

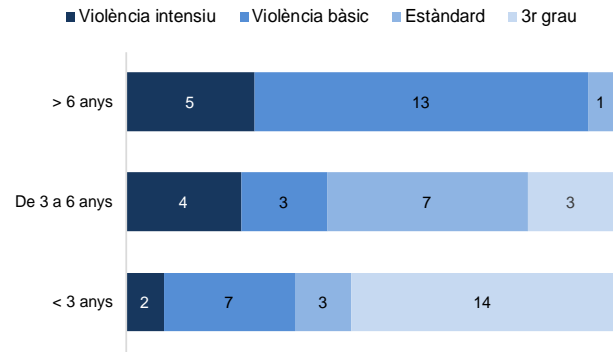
Les condemnes molt llargues (> 6 anys) faciliten una decisió d'aplicar un itinerari de violències i fer un programa de violència *intensiu* o *bàsic*.

Els gràfics 4 i 5 ens mostren clarament que la durada de la condemna té molta relació amb el risc i també amb l'itinerari rehabilitador que cal seguir.

Gràfic 4. Relació entre nivell de risc pronosticat pel *RisCanvi* i durada de condemna (agrupada en anys)

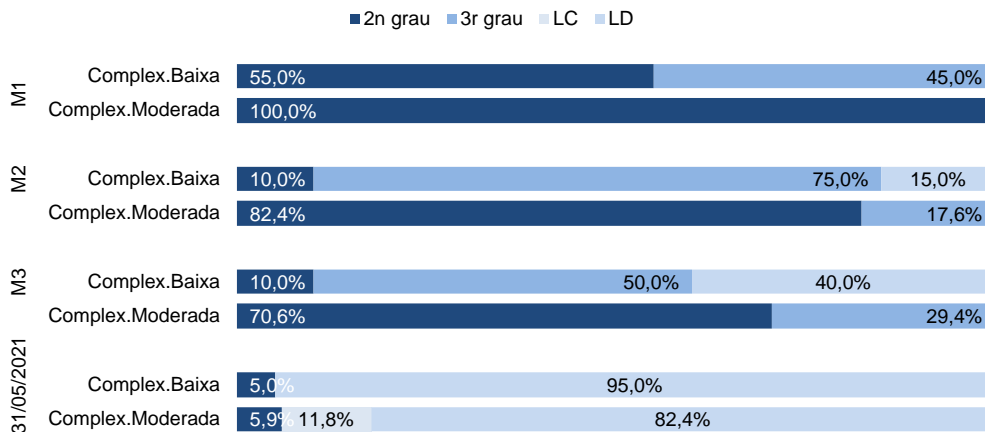
Gràfic 5. Relació entre itinerari i durada de condemna (agrupada en anys)

Conclusió: *RisCanvi* ja té en compte, en la seva valoració de pronòstic del risc de reincidència, **la durada de la condemna** i aquesta valoració és congruent després amb l'aplicació que es fa dels itineraris i programes de rehabilitació que es fa al CPQC. Per tant, aplicar la *complexitat* com a criteri d'avaluació només aporta complicació al procés, resultats poc concloents quant a eficiència i eficàcia, i sobrevaloració de les variables de risc que ja la mesuren.

D'altra banda, el gràfic 6 ens mostra que a les persones penades amb *complexitat moderada* els ha costat més progressar a medi obert (0 % en M1, 17,6 % en M2, 29,4 % en M3). En canvi, de les persones amb *complexitat baixa*, un 45 % ja estaven en 3r grau en l'M1, un 75 % en l'M2 (més un 15 % en llibertat definitiva) i, en M3, el 50 % dels casos es trobava ja entre 3r grau i un 40 % en LD. I sense que això repercuteixi, com hem vist en la taula 16, en un augment en la reincidència.

Gràfic 6. Grau penitenciari en els casos de risc *baix* i *complexitat moderada* enfront dels de risc *baix* i *complexitat baixa* en els diferents moments de l'estudi

Conclusió: El concepte de *complexitat* és una proposta intuïtiva basada en el judici clínic no estructurat (1a generació) per racionalitzar el desacord entre la percepció dels professionals i les valoracions obtingudes del *RisCanvi*. Aquesta desconfiança cap al resultat del *RisCanvi* l'atribuïm més a un ús ineficient dels seus factors, que no s'avaluen correctament en les seves evidències, i comporta una construcció paral·lela d'indicadors, especialment en alguns casos de risc *baix* on els professionals no creuen que els interns estiguin preparats per seguir l'itinerari de tercer grau i pren més valor en la presa de decisions la valoració de la *complexitat*. No hem trobat, en aquests casos, proves específiques per complementàries que fonamentin les seves hipòtesis (HCR-20, SVR-20, STATIC 99, SARA, PCL-R...).

En els darrers estudis del CEJFE, s'ha repetit que alguns dels factors de risc del *RisCanvi* valorats pels professionals no són prou afinats i poden conduir a un resultat algorítmic més baix del que realment té el penat. I no per una ponderació deficient de l'eina, sinó per una valoració erràtica de les evidències.

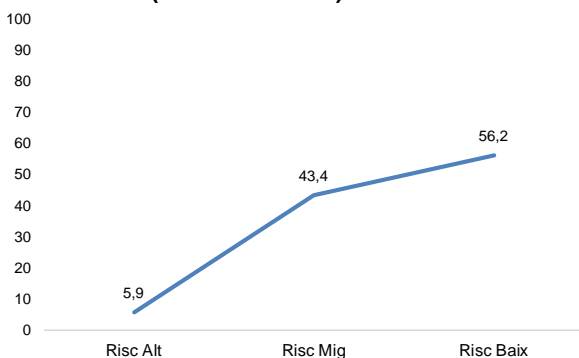
Proposta: Millorar la clarificació en la recollida d'evidències dels factors de risc del *RisCanvi* i traduir-ho en una formació específica més acotada dels professionals de tractament en l'ús de l'eina *RisCanvi* i, sobretot, dels validadors. Els resultats de reincidència haurien de guiar el model de judici professional per arribar a la 4a generació d'avaluació.

12. Abonament de la responsabilitat civil

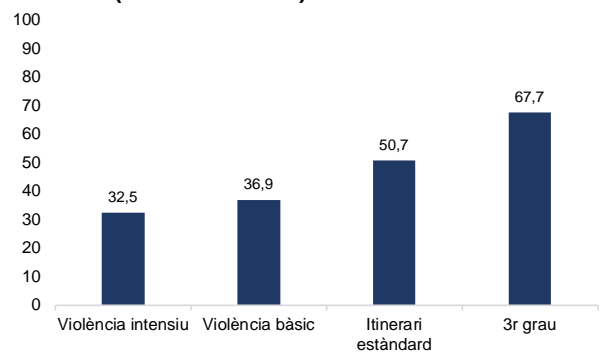
L'esforç reparador és el percentatge de diners que el condemnat ha abonat ja respecte del total que tenia assignat com a responsabilitat civil (RC) en l'M1, just abans d'iniciar el programa.

Clarament, com es veu en els gràfics 7 i 8, hi ha diferències significatives en la satisfacció de la RC segons el nivell de risc de reincidència violenta predit pel *RisCanvi* i segons l'itinerari realitzat.

Gràfic 7. Percentatge d'abonament de la RC segons el nivell de risc (calculat en l'M1)

Gràfic 8. Percentatge d'abonament de la RC segons l'itinerari (calculat en l'M1)

El percentatge de pagament en l'M1 s'incrementa a mesura que disminueix el risc i l'itinerari està més centrat en mesures en medi obert. Les diferències són significatives entre l'itinerari *estàndard* i 3r grau enfront dels de violències. També entre risc *mitjà/baix* enfront del risc *alt*. No hi ha diferències entre l'itinerari *estàndard* i 3r grau, ni entre risc *mitjà* i *baix*.

No descartem que existeixin variables intervinents que esbiaixin els resultats, com ara que les persones amb riscos *baixos* fan itinerari de 3r grau i tenen més oportunitat de pagar RC, si treballen.

Sí que queda descartat que l'import que s'ha de pagar ni la quantitat pagada tinguin cap relació amb el risc del subjecte, com demostra la taula 21. Tot i les diferències d'importos, aquestes diferències no són significatives. Segurament, el nombre baix de casos i la desviació estàndard enorme contribueixen a aquesta falta de definició.

Taula 21. Relació entre l'import de la RC i el risc de reincidència (*RisCanvi*)

		N	Mitjana €	Desviació típica	Significació
Quantitat total	Risc Alt	6	3.137,8	2.080,3	0,662
	Risc Mitjà	13	11.039,8	14.898,4	
	Risc Baix	23	21.564,5	64.634,8	
	Total	42	15.674,5	48.543,1	
Quantitat pagada	Risc Alt	4	350,0	530,0	0,696
	Risc Mitjà	10	1.769,2	2.370,3	
	Risc Baix	22	5.712,7	18.907,8	
	Total	36	4.021,4	14.858,0	

Altres variables que pensem que poden afectar els resultats del pagament de la RC tenen a veure amb la praxi quotidiana que ens comenten els professionals de serveis penitenciaris:

- Quan l'intern no pot pagar tota la quantitat, no hi ha un barem ni és clar qui decideix quin és el % de pagament mensual correcte per entendre que fa l'esforç reparador necessari.
- Hi ha una disparitat enorme de criteris entre centres i jutjats. Sembla que cada cas és un món.
- Malgrat que la progressió a 3r grau augmenta les possibilitats de pagar la RC i d'exigir aquesta contribució, això no és entès per Fiscalia, principalment, que s'oposa a moltes progressions perquè no han pagat la RC. En moltes ocasions, el pagament de la RC recau sobre familiars, de manera que són aquests els penalitzats col·lateralment i, paradoxalment, va en contra del propòsit de la mesura i d'assolir una consciència reparadora en el penat.

Conclusió: Si bé el pagament de la RC pot semblar una condició necessària per accedir als beneficis penitenciaris, la pràctica ens mostra que, en el mateix sentit que la motivació al canvi, s'hauria de considerar com a un objectiu de treball i no com a una condició prèvia de compliment per accedir a qualsevol itinerari.

Proposta: Hi ha molt poca informació i literatura científica en referència a com aquesta responsabilització econòmica té a veure amb l'assumpció d'una identitat cívica nova que porti al subjecte al desistiment delictiu i a la seva assumpció com a ciutadà amb deures cívics. Caldria promoure estudis específics al respecte.

Convindria implementar aquesta filosofia d'intervenció (pagament de la RC com a objectiu, no com a condició prèvia) en el treball terapèutic dels casos de tots els centres penitenciaris. Seria recomanable transmetre aquesta filosofia d'intervenció de manera didàctica a la resta d'operadors jurídics *involucrats* (*stakeholders*): servei de classificació, jutges d'executòries, jutges de vigilància penitenciària, fiscalia, etc.

En la recerca anterior, es va preguntar als professionals del CP Quatre Camins i als interns sobre la nova manera de classificar i intervenir que apliquen els companys de l'Equip d'Avaluació de la Violència, i en els apartats 13 i 14 es recullen les conclusions principals que es deriven dels resultats.

13. Satisfacció dels professionals de tractament del CPQC respecte del treball de l'EAV

- Quan es pregunta a la resta de professionals del centre, la percepció que manifesten de l'EAV és que en els casos de **risc alt** és quan se senten més acompanyats i creuen que el suport els ha servit molt.
- Aquesta valoració no és tan bona quan la **complexitat** és **moderada**. En aquests casos, resulta més difícil que l'EAV i l'equip de tractament es posin d'acord sobre quin és l'itinerari que ha de seguir aquest grup, sobretot respecte a si ha de fer o no itinerari de violències, o podria accedir a 3r grau.
- On menys satisfets es mostren és en el fet de rebre prou informació, especialment en la devolució d'aquests casos.
- Si l'intern està prou motivat pel canvi, els professionals valoren millor aquest treball de coordinació i devolució que reben de l'EAV.

Nota: Per a més informació i detalls complementaris, recomanem al / a la lector/a que consulti el butlletí estadístic Justidata 70, referenciat al final de l'informe.

14. Satisfacció dels interns del CPQC respecte del nou model de treball

- Amb interns, es confirma la mateixa tendència: si són de risc alt o baix, ambdós grups estan satisfets.
- En canvi, els de complexitat moderada són els que mostren menys satisfacció. Sobretot en 3 preguntes del qüestionari: 1) el contingut del programa és el que esperaven; 2) han rebut resposta a les seves demandes; 3) han assolit els objectius del programa.

Finalment, cal mencionar que el fet que l'intern estigui d'acord o en desacord amb el seu PIT (Programa Individual de Tractament) **no** té cap mena d'impacte ni significació estadística en totes les variables avaluadores (grau penitenciari, regressions i progressions de grau, incidents i expedients disciplinaris, permisos ordinaris, situació actual de l'intern, reincidència i els quatre índexs de risc del *RisCanvi*).

Tot i que l'intern no manifesti d'entrada una acceptació plena del seu PIT, això no impedirà que es pugui treballar, amb èxit i una conducta proactiva, el seu programa de tractament i transició cap a la llibertat amb la reinserció social i el desistiment en el delictes com a finalitat última.

PART 3: Canvis produïts respecte de l'informe anterior

En aquesta darrera part de l'informe de resultats, es recullen els canvis produïts respecte de l'informe anterior amb seguiment fins al maig de 2021 i que permeten donar resposta (de forma resumida) a algunes de les preguntes que es van deixar formulades i obertes en l'informe anterior, l'any 2017, i que el/la lector/a pot consultar a: <http://cejfe.gencat.cat/ca/recerca/catalog/crono/2018/conducta-violenta-QC/>.

La informació que presentem ara consta de l'estructura següent. Es planteja la pregunta que cal contestar, el resultat obtingut (columna 1) i les dades que sostenen l'argumentació (columna 2). Insistim que les dades provenen del recull fet des d'M3 fins al maig 2021 i, sempre que sigui possible, es compara el grup RNR amb el grup *clàssic presó*.

1. Arriben més interns a 3r grau? Es mantenen sense incidents?	
El grup RNR arriba més aviat a 3r grau	<p>➔ Interns en 3r grau a l'inici de la condemna RNR: 30,3 % Clàssic presó: 4,4 %</p>
Al final del seguiment, la proporció d'interns en 3r grau és la mateixa entre grups	<p>➔ Interns en 3r grau al final del seguiment RNR: 72,4 % Clàssic presó: 75,6 %</p>
Es mantenen els interns sense incidents en la mateixa proporció en ambdós grups	<p>➔ Interns sense incidents al final del seguiment RNR: 81,5 % Clàssic presó: 77,1 %</p>
Els que no han arribat a medi obert (MO) tenen més incidents al llarg de la condemna, amb més proporció en el grup <i>clàssic presó</i> .	<p>➔ Presència d'incidents segons l'arribada a MO RNR: Sí MO: 20,4 % Clàssic presó: Sí MO: 23,5 % No MO: 50,0 % No MO: 63,6 %</p>
2. Hi ha menys expedients disciplinaris en el grup RNR?	
Com amb els incidents, els grups es mantenen sense expedients en la mateixa proporció	<p>➔ Interns sense expedients al final del seguiment RNR: 70,3 % Clàssic presó: 77,1 %</p>
Sí que tenen més expedients aquells interns que no han arribat a MO al llarg de la condemna (dels dos grups), i amb més proporció de casos al grup <i>clàssic presó</i> .	<p>➔ Presència d'incidents segons l'arribada a MO RNR: Sí MO: 24,1 % RNR: Sí MO: 24,1 % No MO: 50,0 % No MO: 50,0 %</p>
3. La motivació al canvi ha influït en l'itinerari designat als interns (només grup RNR)?	
Sí, queda molt clar que l'itinerari ve molt mediatitzat per l'estadi de canvi (Prochaska & Diclemente) en el qual es trobi l'intern.	<p>➔ Interns en fase de preparació/acció per itinerari Viol. intensiu: 22,2 % Estàndard: 56,3 % Violència bàsic: 40,7 % 3r grau: 88,5 %</p>
4. La motivació al canvi té impacte en les variables personals? Influeix en l'evolució d'aquestes?	
En les variables dinàmiques personals del <i>RisCanvi</i> , veiem poques millores.	<p>Fase de precontemplació/contemplació (PC) versus fase de preparació/acció (PA) Tret d'impulsivitat en M1 (V.41 del RisCanvi) PC: 61,5 % PA: 33,3 % Amb significació estadística: p=0,035</p>
En funció de l'estadi de motivació, només s'aprecien diferències en els trets d'impulsivitat i d'hostilitat en M1.	<p>➔ Tret d'hostilitat en M1 (V.42 del RisCanvi) PC: 66,7 % PA: 38,5 % Amb significació estadística: p=0,046</p>
En cap dels dos grups, la millora ha estat significativa.	<p>Millora del tret d'impulsivitat al llarg de la pena RNR: 12,5 % Clàssic presó: 9,1 Sense significació estadística: p=0,306</p>

Millora del tret d'hostilitat al llarg de la pena

RNR: 18,5 % *Clàssic presó*: 15 %
Sense significació estadística: $p=0,887$

5. La motivació al canvi té impacte en l'evolució de la conducta dins el CP? Millora la conducta a mesura que augmenta la motivació (només grup *RNR*)?

En les variables penitenciàries, no trobem diferències entre ambdós grups en les *sortides programades* ni les *regressions*.

Sí que hi ha diferències en els *permisos ordinaris*, els *incidents* i els *expedients disciplinaris*.

Permisos ordinaris en M1:

PC: 39,4 % PA: 61,1 %
Permisos ordinaris a partir d'M3:
PC: 24,2 % PA: 33,3 %
Amb significació estadística: $p=0,006$

Sense incidents en M3

PC: 63,6 % PA: 86,1 %
Amb significació estadística: $p=0,030$

Sense expedients disciplinaris en M3

PC: 57,6 % PA: 80,6 %
Amb significació estadística: $p=0,038$

6. Quin model de tractament és més eficaç per millorar les variables dinàmiques del *RisCanvi* i de conducta dins del centre penitenciari?

No s'ha pogut obtenir cap resultat concloent en les variables estudiades. Les diferències no són significatives en la majoria de variables i el nombre de casos és massa petit en aquells percentatges que apunten alguna tendència per extreure'n cap conclusió. Tot apunta al fet que no hi ha canvis significatius detectables durant el compliment de la condemna.

7. El nombre d'anys de condemna incideix en la reincidència posterior? I en el comportament dins del CP?

La durada de la condemna no té cap mena d'impacte en la taxa de reincidència. No hi ha diferències significatives entre el grup *RNR* i el grup *clàssic presó*.

Taxa de reincidència

> 6 anys de condemna: 10,8 %
Entre 3 i 6 anys de condemna: 18,5 %
< 3 anys de condemna: 14,6 %
Sense significació estadística: $p=0,682$

Les persones amb condemnes superiors als 6 anys presenten un empitjorament en expedients disciplinaris entre M3 i el moment final de seguiment amb diferències significatives.

Empitjorament en els expedients disciplinaris des d'M3 fins a 31/05/2021 (ambdós grups)

> 6 anys de condemna: 31,3 %*
Entre 3 i 6 anys de condemna: 16,7 %
< 3 anys de condemna: 17,1 %
Amb significació estadística: $p=0,029$

Aquest empitjorament es dona tant en el grup *RNR* com en el grup *clàssic presó*.

Empitjorament en els expedients disciplinaris des d'M3 fins a 31/05/2021 per grup

> 6 anys de condemna
RNR: 27,8 % *Clàssic presó*: 33,3 %
Entre 3 i 6 anys de condemna
RNR: 13 % *Clàssic presó*: 28,6 %
< 3 anys de condemna
RNR: 15,2 % *Clàssic presó*: 25 %

8. Amb el canvi de model, s'ha modificat el temps que es triga en... a) fer el programa de tractament, b) iniciar la cadena permissiva, c) accedir al 3r grau, i d) reincidir?

Abans, el delictes marcava molt la gestió del compliment penitenciari. S'ha reduït el temps absolut que es triga a fer el programa específic de tractament o itinerari. I, a més, no va lligat amb el temps de condemna, com abans.

Temps que es triga a fer el programa

Grup *RNR*:
Sí accés MO: 2,4 anys No accés MO: 2,7 anys
Grup *clàssic presó*:
Sí accés MO: 4,1 anys No accés MO: 3,1 anys

Els que acaben satisfactòriament el programa o itinerari ara, accedeixen més ràpidament a l'inici de la cadena permissiva, cosa que no passava abans.

Temps a iniciar la cadena permissiva des de la finalització satisfactòria del programa específic

Grup *RNR*:

Sí accés MO: 0,5 anys No accés MO: 0,5 anys

Grup *clàssic presó*:

Sí accés MO: 0,5 anys No accés MO: 1,7 anys

Tot plegat, demostra que l'accés al MO estava condicionat pels anys de condemna (el delictes i la seva pena en anys marcaven l'evolució penitenciària). En el grup clàssic presó, els que no han accedit a medi obert eren els que tenien, de mitjana, menys temps de condemna respecte dels que sí que hi han accedit. Això no passa ara en el grup *RNR*, on són les necessitats de l'intern les que marquen la possibilitat d'accés a 3r grau i, per tant, no hi ha diferències en el temps que triguen a arribar-hi.

I això, relacionat amb la reincidència, ja hem demostrat que no la fa augmentar. A més, entre els reincidents, els que han passat per medi obert triguen més temps a fer-ho que no pas els que no hi han passat (grup *RNR*). Els números, però, són molt petits per extreure'n conclusions.

Temps que triguen a reincidir (els que ho fan)

Grup *RNR* (format per 4 persones)

Sí accés MO: 763 dies No accés MO: 175 dies

Conclusió: El programa nou *RNR* aplicat al CPQC ha pacificat la vida a la presó, gràcies a: a) avançar l'inici del programa de tractament especialitzat o bé l'inici de l'itinerari estàndard o de 3r grau; b) vincular la realització satisfactòria del programa o itinerari amb l'inici de la cadena permissiva; i c) l'accés al medi obert dels que no havien evolucionat ja inicialment.

A més de pacificar la presó, les mesures preses no han fet augmentar la reincidència.

Proposta: Implementar el model *RNR* de forma efectiva a la resta de centres penitenciaris. Valorar, de manera separada, als resultats d'aquest estudi, si és necessari mantenir un equip especialitzat d'avaluació inicial de les violències o es pot generalitzar aquesta valoració inicial a la resta d'equips del centre.

Les evidències sí que ens porten a proposar de forma taxativa abandonar la pràctica d'aplicar programes de tractament especialitzat en violència als interns quan l'eina *RisCanvi* no ho especifiqui en funció del risc. És contraproductiu pel funcionament del centre i fa augmentar la reincidència posterior en alguns casos.

Conclusió: El programa nou *RNR* aplicat al CPQC encara té algunes limitacions, com ara:

1) Una aplicació parcial: sí que s'aplica clarament a l'inici de la condemna i en els casos nous, però de manera poc clara en la continuïtat d'aquests, tenint en compte quant triguen a progressar. Es mantenen normes no escrites poc relacionades amb les evidències, com ara: a) esperar al moment en què el condemnat arriba a la meitat de la condemna per a la concessió dels primers permisos ordinaris, sense que això estigui relacionat amb el risc de reincidència; b) endarrerir la progressió de grau al moment de la revisió per part de la Junta de Tractament cada 6 mesos sense que hi hagi incidències que ho justifiquin; c) considerar variables clarament de tractament terapèutic com a condicions necessàries prèvies que l'intern ja ha d'incorporar de *modus propi* per a l'accés als programes o itineraris, i no com a un objectiu inicial del programa (seria el cas de la motivació al canvi, el reconeixement del delictes o el pagament de la RC).

2) Una aplicació confosa d'un concepte que l'EAV anomena *complexitat* del cas, ja que el seu ús no queda validat en les evidències relacionades amb la reincidència i sobreestima algunes variables ja valorades pel *RisCanvi* o atorga valor decisor per augmentar-ne el risc (sobretot quan aquest risc és baix al *RisCanvi*) en algunes d'aquestes variables que acabem d'esmentar (motivació al canvi o durada de la condemna).

Proposta: Avaluar conjuntament amb el CPQC l'aplicació total i decidida del model *RNR* a tot el centre i en tots els casos.

Alhora, suprimir el concepte *complexitat* de l'equació de diagnòstic.

Avaluar, des d'una nova recerca específica en la qual participin professionals del CPQC, aquells casos en què els professionals de tractament mantenen dubtes raonats sobre la valoració de risc baix que s'obté en el *RisCanvi* i esbrinar si hi ha fonament científic per proposar mesures correctores intermèdies.

Finalment, elaborar conjuntament, amb l'equip de la investigació, una definició operacional del model *RNR* aplicat als centres penitenciaris.

15. Conclusions (resum)

1. Un equip del Centre Penitenciari Quatre Camins ha passat d'un model de rehabilitació centrat en el delictes a un model centrat en els riscos i les necessitats criminògenes de les persones internes, amb la implementació del model *RNR*, basat en els principis de *risc*, *necessitat* i *responsivitat*. Seguint aquests principis i en funció de l'avaluació del *RisCanvi*, els interns es classifiquen en un dels quatre itineraris possibles: violències intensiu, violències bàsic, estàndard i classificació inicial en 3r grau.
2. Aplicar el principi *RNR* permet centrar la intervenció en les persones de risc més alt i intervenir de manera menys intensiva en els interns de risc baix, sense que això comporti un augment de les incidències dins el CP (conflictes entre interns, expedients disciplinaris, incompliment de mesures i trencament de permisos).
3. Amb el model nou, s'ha reduït el temps d'estada a presó sense fer tractament especialitzat: actualment, la meitat del grup *RNR* comença el programa de tractament durant el primer any; tot i això, la mitjana de temps fins a iniciar el tractament se situa en 2,6 anys, que correspon a un 35 % de la condemna.
4. Amb el model nou, s'accelera el gaudiment dels permisos ordinaris, vinculat a l'aprofitament del programa de tractament; de la mateixa manera, s'incrementa el nombre d'interns que reben permisos. Això no té un impacte negatiu ni en el comportament dins del CP ni en la reincidència posterior.
5. Tot i que a llarg termini tant el grup *RNR* com el grup *clàssic presó* arriben en la mateixa proporció al 3r grau, amb el model *RNR*, els interns hi arriben abans (la meitat de temps) i de manera més eficient.
6. Aplicar el model *RNR* no augmenta la taxa de reincidència —lleugerament més baixa en el grup *RNR* respecte al grup *clàssic presó*—, tot i que més de la meitat dels interns no ha realitzat el programa específic de violències (com es demanava en el model *clàssic de presó* centrat en el delictes), ja que presentaven, en la majoria de casos, un risc *baix* de reincidència valorat amb el *RisCanvi* (com requereix el model *RNR* centrat en les necessitats criminògenes del subjecte).
7. L'equip de Quatre Camins va crear el concepte de *complexitat* per racionalitzar les discrepàncies dels professionals de tractament dels centres penitenciaris amb l'eina de valoració *RisCanvi*. Aquest constructe sobreestima determinades variables, fa augmentar la intervenció sobre el subjecte sense que les dades ens demostrin que sigui necessari i endarrerix el seu accés a medi obert, sense que això millori els resultats.
8. L'equip de Quatre Camins va crear la figura de l'EAV (Equip d'Avaluació de la Violència), com a equip específic i especialitzat per a la valoració inicial d'itineraris i de mentoria per a la resta d'equips. Els avantatges que implica aquest model es concreten en: a) l'EAV centralitza els criteris aplicables, basats en el model *RNR*, i pot garantir-ne la fidelitat d'aplicació; b) la planificació dels grups d'intervenció dels centres també es fa d'acord amb aquests criteris i li dona coherència en un col·lectiu de molts treballadors professionals treballant pel mateix; c) afavoreix el seguiment i acompanyament dels casos de violència que no tenen una bona evolució i permet no perdre de vista aquests casos; d) la pràctica

ha demostrat que el fet que l'EAV faci la classificació inicial assegura més eficiència en l'aplicació d'aquests criteris i una temporització més ajustada de la intervenció o l'externalització del cas.

9. La valoració dels professionals de tractament del CPQC respecte al suport i coordinació amb l'EAV és millor en els casos extrems (tant els molt clars de risc alt, com en els de risc baix). És en els casos dubtosos catalogats com de complexitat *moderada* on hi ha menys satisfacció en aquesta valoració. L'opinió dels interns és semblant: els de risc alt i baix són els més satisfets amb la tasca de l'EAV.
10. El fet que els interns estiguin d'acord o no amb el PIT (Programa de Tractament Individualitzat) no té impacte en les variables avaluadores (ni reincidència, ni permisos, ni incidents, ni expedients disciplinaris, ni progressions o regressions de grau).
11. Tot i els resultats prometedors, la implementació del model encara presenta limitacions: una aplicació parcial, ja que sí que s'aplica a l'inici de la condemna, però, en la resta de temps i casos, s'observa la perpetuació del model anterior; una aplicació confosa, amb la introducció del concepte de *complexitat*; i un manteniment de normes no escrites poc eficients i gens eficaces en termes de reincidència, com ara endarrerir l'inici de la cadena permissiva a la meitat de la condemna del penat, sense que hi hagi motius de tractament per fer-ho, o endarrerir l'accés al 3r grau també fins més enllà de la meitat de la condemna, o no augmentar les propostes en altres modalitats de medi obert menys controladores, com ara l'art. 86.4 o l'accés a unitats dependents, ni fer més propostes de llibertat condicional.

16. Propostes

Relacionades amb la recerca feta al CPQC

1. Atès que el model *RNR* redueix el nombre de casos que cal atendre dins del centre penitenciari i disminueix el nombre de casos amb incidències o expedients disciplinaris (en comparació amb el grup control *clàssic presó*), cal generalitzar la seva implementació com a una eina útil de gestió del risc i de pacificació del centre penitenciari.
2. Els resultats de reincidència ens confirmen que tampoc implica un augment de la reincidència, tot i reduir la intervenció amb la meitat dels interns i, per tant, la proposta es confirma com a una eina de gestió eficaç que caldria implementar a tots els centres.
3. Cal deixar de derivar els interns a programes de tractament especialitzat en violència quan l'eina *RisCanvi* no ho especifiqui, ja que és contraproductiu. Concretament, els casos de risc *baix* haurien de seguir els itineraris estàndard i de 3r grau, així com seguir la recomanació de finalitzar, sempre que es pugui, la condemna des de medi obert i de la forma més esglaonada possible (introduint de forma gradual seguiments menys controladors que fomentin l'autonomia i estimulin la presa de decisions del canvi d'identitat que proposen les teories del desistiment).
4. Tot i haver avançat l'inici del programa de tractament, aquest s'hauria de promoure abans de la quarta part de la condemna en tots els interns. Això permetrà, al seu torn, iniciar abans la cadena permissiva, sempre que sigui possible.
5. Un cop completat amb èxit el programa de tractament, s'hauria de promoure l'accés a tercer grau per facilitar un retorn progressiu a la comunitat, amb la finalitat de posar en pràctica el que s'ha après, tot gaudint d'un acompanyament pertinent.
6. Caldria abandonar el concepte de *complexitat* i formar els equips professionals en l'evidència científica a favor de l'eina de valoració *RisCanvi*. De la mateixa manera, hauria d'incentivar-se l'ús de proves complementàries d'avaluació i l'accés a medi obert.
7. La motivació al canvi i la satisfacció de la responsabilitat civil haurien de ser objectius de treball del PIT, i no variables que determinin el tipus d'itinerari que cal seguir.
8. Finalment, cal estendre l'aplicació total i decidida del model *RNR* a tot el centre penitenciari i en tots els casos, suprimint el concepte de *complexitat* definitivament.

Relacionades amb el model general de serveis penitenciaris a Catalunya

9. Fer el tanta difusió com es pugui d'aquests resultats entre els diferents operadors jurídics *involucrats* (*stakeholders*) amb poder i/o influència en la presa de decisions d'adopció del model RNR (juntes de tractament, servei de classificació, serveis d'interior, jutges sentenciadors, de vigilància penitenciària, fiscalia, advocats, estudiosos del sistema penal, etc.). El model es mostra eficient en els resultats, però amb dificultats d'implementació per la desconfiança que encara genera la seva innovació i propostes poc conegudes per part dels involucrats. El model podria millorar en eficàcia: reducció significativa de la reincidència si l'aposta d'implementació fos clara, definida i assumida àmpliament.
10. Fomentar estudis d'implementació sobre el model RNR que contemplin anàlisis de contrast de resultats en aquelles variables que encara susciten dubtes entre els professionals de tractament.
11. L'avaluació de risc als centres penitenciaris hauria de determinar l'itinerari escollit en el moment de l'avaluació inicial. En els casos de risc baix, s'hauria de prioritzar l'itinerari de medi obert com a norma general, mentre que, en els casos de risc alt, s'haurien d'iniciar els programes específics tan aviat com es pugui dins del compliment de la condemna i vincular el seu aprofitament positiu a l'inici de la cadena permissiva.
12. El tractament especialitzat es pot fer en medi ordinari o en medi obert. En els casos de risc alt, s'ha d'iniciar en medi ordinari i continuar en medi obert.
13. Impulsar una formació específica molt a mida del *RisCanvi* a partir de l'estudi de casos paradigmàtics. Aquesta formació hauria de preveure la superació de la disfunció actual que es dona entre la valoració clínica no estructurada d'alguns professionals de tractament i els resultats algorítmics que resulten de la valoració del *RisCanvi*. Els nostres darrers estudis confirmen que l'eina *RisCanvi* és prou precisa per fer un bon pronòstic i que la valoració dels casos millora quan la formació específica dels professionals és més elevada.

Per més informació i detalls de la informació sintètica que hem presentat en aquest resum executiu, recomanem a les persones lectores que ho complementin amb el butlletí estadístic Justidata 70, que trobaran a la pàgina web del CEJFE: <http://cejfe.gencat.cat/ca/publicacions/destacats-recerca/justidata/>

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca), el text complet de la qual es troba disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Així, doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se citi l'autoria del material i el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia), i no se'n faci un ús comercial ni es transformi per generar obra derivada.